

Samenwerking tussen landschapsarchitecten en bosbouwers bij de planning van nieuwe bossen door de overheid

N. J. Bosma en J. J. Dekker¹⁾

In artikelen van Hosper (1985) en Swellengrebel (1975) over dit onderwerp komt het belang naar voren van een nauwe, liefst interdisciplinaire, samenwerking tussen bosbouwer en landschapsarchitect bij de planvorming rond nieuwe bossen. Het bevorderen van die samenwerking was een van de doelstellingen van de prijsvraag Bos na 2000. Beide auteurs zijn het eens over de noodzaak, de inbreng van bosbouwer en landschapsarchitect zoveel mogelijk parallel te schakelen tijdens het planproces. Door dit planproces heen loopt als een rode draad het begrip duurzaamheid. En terecht: dit begrip dat bij het ontwerpen van multifunctioneel bos centraal staat, geeft reeds in belangrijke mate de richting aan bij lokatiekeuze, begrenzing, inrichting en beheer van het nieuwe bos. In het onderstaande artikel wordt nader ingegaan op de samenwerking tussen bosbouwer en landschapsarchitect, voortbouwend op de ontboezemingen hierover van beide eerdergenoemde auteurs. Daarbij wordt tevens een methodiek voor die samenwerking ontvouwd.

Enkele algemene opmerkingen

Bij het interdisciplinair samenwerken mag niet uit het oog worden verloren dat zowel landschapsarchitecten als bosbouwers hun specifieke inbreng hebben. Voor een juiste afstemming van de vormgeving van het bos aan de ene kant en ecologische en financieel-economische aspecten aan de andere kant is een respectvolle benadering van elkaars inbreng een belangrijke premisse. Dit neemt niet weg dat zowel landschapsarchitecten als bosbouwers elkaars uitgangspunten kritisch moeten benaderen. Een mooie tekening is niet heilig, evenmin als het gebruik van pionierboomsoorten of een evenwichtige leeftijdsklassenopbouw. Een kernbegrip binnen de planning is "samenhang".

Bijvoorbeeld samenhang tussen het verhaal van het ontwerpteam en de afbeelding. Het juryrapport illustreert treffend dat het hieraan bij veel prijsvraaginzendingen nogal heeft ontbroken (Bos na 2000, 1985): "Meest in het oog springend is het verschil tussen de presentatie op de panelen en die in de rapporten. De

jury kwam naar aanleiding van de studie van de rapporten tot conclusies die vaak om ingrijpende bijstelling vroegen na bestudering van de panelen en omgekeerd. Er is dus sprake van een waarneembaar tekort aan afstemming tussen woord en beeld." Kortom: het praatje hoort bij het plaatje.

Het gebrek aan samenhang heeft volgens ons twee oorzaken:

- 1 Het verschil in houding tussen landschapsarchitect en bosbouwer bij de planning van nieuwe bossen.
- 2 Het ontbreken van een gezamenlijk denkmodel.

Houding van de landschapsarchitect en de bosbouwer bij de planning van nieuw aan te leggen bossen

Grofweg kunnen we bij het plannen van nieuwe bossen twee aspecten onderscheiden.

- het ruimtelijk aspect: Waar leggen we het bos neer en hoe doen we dat? duidt dit niet op relatie met het "tijdsaspect"?
- het tijdsaspect: Hoe moet het bos zich ontwikkelen en hoe denken we dit te bereiken?

Raakvlak tussen beide disciplines is het begrip *duurzaamheid*. Voor de landschapsarchitect is dit vooral de duurzaamheid van de structuur van het landschap, waardoor continuïteit in de landschapsvorming ontstaat. Door bij de aanleg van nieuwe bossen rekening te houden met de structuur van het landschap, zijnde de meer duurzame kenmerken van de plek, en aan de andere kant in te spelen op de ontwikkelingen in het landschap, probeert de ontwerper een modus te vinden in het spanningsveld tussen behoud en verandering van het Nederlandse cultuurlandschap. Het bos fungeert hierbij als drager van functies en als middel om niet-bosfuncties te ordenen. Bij de ordening van functies kunnen oude "gegroeide" (cultuurhistorische) patronen een belangrijke rol spelen. Dit is vooral het geval in de "Wageningse" benadering, die zowel een conserverend als progressief element bevat (Dekker en Thysen, 1985).

Zolang beide disciplines bij de planning van nieuwe bossen toekomstgericht bezig zijn, zullen over het pro-

¹⁾ deelnemers aan de prijsvraag Bos na 2000.

gressieve element in deze benadering weinig meningsverschillen bestaan tussen bosbouwers en (Wageningse) landschapsarchitecten. Echter bij het plaatsen van de aanleg van nieuwe bossen in een historisch perspectief kunnen de opvattingen van beide disciplines sterk uiteenlopen. Het spanningsveld tussen behoud en verandering manifesteert zich hierbij vooral in de mate waarin rekening moet worden gehouden met het bestaande landschap.

Bosbouwers en landschapsarchitecten vinden elkaar daarbij in het aansluiten bij het abiotisch patroon. Vanuit het oogpunt van duurzame instandhouding van het bos, beperken van investeringskosten, creëren van een ecologisch interessant bos (-klimaat) e.d. vormen de groeiplaatsfactoren voor de bosbouwer belangrijke uitgangspunten voor de planvorming. Vanuit het oogpunt van het versterken van zogenaamde verticale relaties zal de landschapsarchitect hiermee volmondig kunnen instemmen. Anders ligt het met het occupatiepatroon. Immers, voor een duurzame instandhouding is het aansluiten bij dit patroon weinig relevant, omdat dit patroon goeddeels samenhangt met een andere vorm van grondgebruik dan bos, te weten de landbouw. Een voorbeeld van zo'n weinig relevant patroon is het kavelpatroon.

Op dit punt kan er een scheiding van geesten ontstaan. De bosbouwer: Als je onderkent dat bosaanleg een toekomstgerichte bezigheid is, waarom hechten jullie landschapsarchitecten dan zo'n waarde aan cultuurhistorische gegevens, in casu het occupatiepatroon? De landschapsarchitect op zijn beurt zal zijn opponent verwijten bos alleen als doel in zichzelf te zien en te weinig als middel om de landschappelijke structuur te verduidelijken of te verbeteren.

In het Meerjarenplan Bosbouw wordt een onderscheid gemaakt tussen: – de structurerende betekenis van bos (o.a. geleiding) en – de functionele betekenis van bos (productie, recreatie en natuur). Deze tweedeling loopt synchroon met de voornaamste tweespalt tussen landschapsarchitecten en bosbouwers.

Als we inzien dat bosaanleg

1 vanuit de "structurerende betekenis" die bos kan hebben, geen middel is om verouderde occupatiepatronen nieuw leven in te blazen en,

2 geen doel op zichzelf is, maar gewoon een vorm van grondgebruik die een gevolg is van de nieuwe functionele eisen die aan een bepaalde plek worden gesteld,

biedt de samenwerking tussen beide disciplines ons inziens goede perspectieven.

Het ontwikkelen van een gezamenlijk denkmodel

Natuurlijk is een methode niet meer dan een mentale prothese, maar kan desalniettemin heel nuttig zijn.

Om een goed plan te maken is het nodig om:

- 1 De verschillende stappen in de planvorming te onderscheiden.
- 2 Binnen elke stap tezamen de verschillende keuzemogelijkheden duidelijk te formuleren.
- 3 Na te gaan of en in hoeverre de keuzemogelijkheden binnen de ene ontwerpstep samenhangen met die binnen de andere ontwerpsteps.

Bij de planning van nieuwe bossen kunnen de volgende stappen worden onderscheiden:

- (probleemstelling en) doelstellingen
- lokatiekeuze
- begrenzing
- inrichting

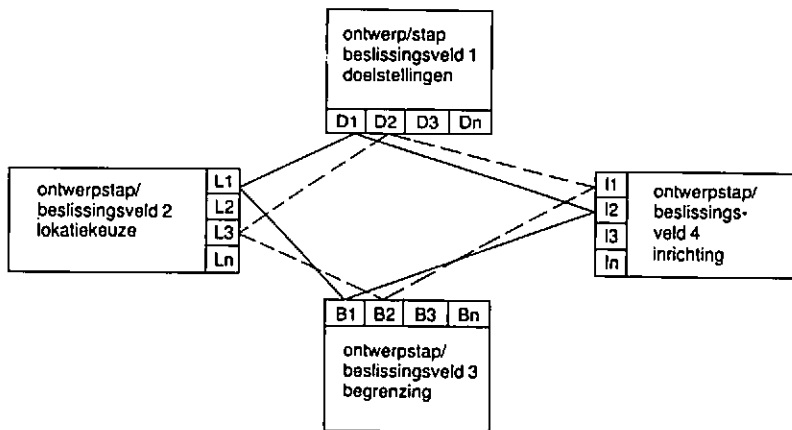
Deze stappen hebben een van boven naar beneden afnemend abstractieniveau. Juist dit verschil in abstractieniveau maakt het vaak moeilijk om van doelstellingen tot en met inrichting een logische lijn te ontwikkelen. Vaak worden de consequenties van de keuze binnen deze ontwerpstep voor de keuze in de volgende ontwerpstep niet volledig onderkend. Zo zal de keuze voor openluchtrecreatie als belangrijkste functie voor een nieuw bos duidelijk consequenties hebben voor de lokatiekeuze. De doelstelling en de lokatiekeuze hebben weer consequenties voor de begrenzing en uiteindelijk hebben doelstelling, lokatiekeuze en begrenzing gevolgen voor de inrichting. Iets verder uitgewerkt: bij een keuze voor recreatie zal de bereikbaarheid als lokatiecriterium belangrijker zijn dan de bodemgeschiktheid (binnen zekere randvoorwaarden in verband met de instandhouding van het bos). Aldus zal bij een groot gewicht voor de functie recreatie de lokatie veelal een geheel andere zijn dan bij een groot gewicht voor de functie houtproductie. Bij een nadruk op natuurontwikkeling zal de lokatiekeuze waarschijnlijk weer anders uitvallen.

Een onduidelijke doelstellingenkeuze, bijvoorbeeld in de vorm van de mystificerende term "meervoudig gebruik" (zonder gewichten voor de verschillende functies toe te kennen) zal makkelijk leiden tot onduidelijke keuzen in de volgende ontwerpsteps en daarmee tot een onduidelijk plan.

Een eenvoudige methode om tot de gewenste duidelijkheid en samenhang tussen de verschillende ontwerpsteps te komen is door als in het schema hiernaast per ontwerpstep, "beslissingsveld" (Meester en Hartman, 1976), de verschillende keuzemogelijkheden aan te geven en de keuzemogelijkheden die goed samen gaan (concorderen) met lijnen te verbinden (concordantie analyse).

Doordat de verschillende keuzemogelijkheden op verschillende manieren gecombineerd kunnen worden, ontstaan meerdere alternatieven.

Binnen de verschillende beslissingsvelden kunnen bij

— : concorderende keuzemogelijkheden
 - - - : alternatieve concorderende keuzemogelijkheden

voorbeeld de volgende keuzemogelijkheden worden onderscheiden:

Mogelijke doelstellingen:

- D1 Geleding van de verstedelijking.
- D2 Zo hoog mogelijke flexibiliteit.
- D3 Duurzame instandhouding van het bos.
- D4 Voldoen aan de behoefte aan openluchtrecreatie.
- D5 Hoge graad van natuurlijkheid.
- D6 Hoge houtopbrengsten.

Daarbinnen zijn D1, D3 en D4 complementair. (Een andere combinatiemogelijkheid vormen D2 en D6, in de vorm van tijdelijk (productie)bos).

In de volgende ontwerpstep, de lokatiekeuze, doen zich de volgende keuzemogelijkheden voor:

- L1 Situering aansluitend aan de stadsrand.
- L2 Situering niet aansluitend aan de stadsrand.
- L3 Situering binnen een mogelijke ontwikkelingsrichting van de verstedelijking.
- L4 Situering buiten een dergelijke ontwikkelingsrichting.

Daarbinnen zijn L1 en L3 complementair, alsmede L1 en L4, en L2 en L4. Echter, terugkoppelend naar de vorige ontwerpstep, ligt de keuze van L1 en L4 voor de hand, gezien de concordantie met D1, D3 en D4 (indien in de vorige ontwerpstep D2 en D6 uitverkoren zouden zijn, zou ook L1 in combinatie met L3 gekozen kunnen worden).

Bij de *begrenzing* doen zich de volgende keuzemogelijkheden voor:

- B1 Een compact bos, een duidelijke eenheid vormend.

B2 Niet-compact bos.

Een compact bos, terugkoppelend naar D3, geeft betere vooruitzichten voor de duurzame instandhouding.

Bij de *inrichting* doen zich vele mogelijkheden voor. Vanuit een bosbouwkundige optiek kan bijvoorbeeld gekozen worden voor:

- I1 Snelgroeiende boomsoorten. (op tijdstip...)
  - I2 Langzaam groeiende boomsoorten. (op tijdstip...)
  - I3 Lichtboomsoorten. (op tijdstip...)
  - I4 Schaduwboomsoorten. (op tijdstip...)
  - I5 Veel ondergroei (dicht). (op tijdstip...)
  - I6 Weinig ondergroei (open). (op tijdstip...)
  - I7 Ontsluiting vooral gericht op het bosonderhoud en de houtafvoer.
  - I8 Ontsluiting vooral gericht op de openluchtrecreatie.
  - I9 Combinatie van de bosexploitatie- en recreatieontsluiting.
  - I10 Scheiding van de bosexploitatie- en recreatieontsluiting.
  - I11 Veel open ruimte (inclusief waterpartijen) binnen bosverband.
  - I12 Weinig open ruimte binnen bosverband.
  - I13 Successie van pionier- via halfpionier- naar niet-pionierboomsoorten. (het volgen van de successie)
  - I14 Het zoveel mogelijk gebruiken van de op lange termijn gewenste boomsoorten. (het vooruitlopen op de successie) etc.
- Daarbinnen zijn I1, I3, I5, I7/I9/I10, I11/I12 en I13 complementair, maar ook: I2, I4, I6, I8/I9, I11/I12 en I14. Terugkoppelend naar D4 vervalt de mogelijkheid I7. Terugkoppelend naar B1 vervalt mogelijkheid I11.

Mits de groeiplaatsmogelijkheden dat toelaten, kan de landschapsarchitect in samenwerking met de bosbouwer heel wat kanten op door te spelen met het onderscheid licht – donker, snel – langzaam groeiende boomsoorten, veel – weinig ondergroei, situering van de (spaarzame) open ruimten, de loop van wegen en paden, etc. (Bosma, Dekker en Geursen 1985).

Indien wordt teruggekoppeld naar D2 en D6, vervallen vele van deze mogelijkheden, te weten I2, I4, I8, I9, I10, I11, I13 en I14.

Tot slot

Bij de keuze van het alternatief zal de vraag naar de effectiviteit, d.w.z. naar de relatie tussen de middelen (de kosten) en de veelal bestuurlijk bepaalde doelstellingen, gesteld moeten worden. Als we ons even tot de recreatie beperken, zal vooral gekeken moeten worden naar het te verwachten aantal recreatiebezoeken in relatie tot de verwervings-, inrichtings- en beheerskosten. Bij verschillende lokatiemogelijkheden ten opzichte van de stad is het o.a. van belang om te weten of ligging nabij de stad tot een zodanig verhoogd recreatiebezoek leidt, dat daarmee de veelal hogere verwervings-, inrichtings- en beheerskosten verantwoord kunnen worden. Waarschijnlijk leidt een sterke verhoging van het recreatiebezoek door situering van het bos nabij of tegen de stadstrand niet tot een evenredige of meer dan evenredige verhoging van de kosten.

De keuze van het alternatief wordt nadrukkelijk ook beïnvloed door de beheerskosten (een deel van de middelen zijnde). Hoewel niet meegenomen in de verschillende ontwerpstappen, hoort bij een bepaalde inrichting een bepaald beheer. Temeer omdat de ontwer-

per zich bij de inrichting ook een beeld vormt van het bos over ca. 100 à 150 jaar.

Samenvattend kunnen we stellen dat:

- landschapsarchitecten en bosbouwers de aanleg van nieuwe bossen als een gezamenlijk planningsvraagstuk moeten benaderen, vanuit een op de toekomst gerichte visie;
- beide disciplines inzicht moeten geven in elkaars variabelen of keuzemogelijkheden;
- bij de conceptvorming zorgvuldig moet worden nagegaan welke keuzemogelijkheden elkaar aanvullen en samenhangen. Een concordantie-analyse vormt daarbij een handig hulpmiddel;
- evaluatie van de ontwerpalternatieven op basis van het effectiviteitscriterium noodzakelijk is en grote gevolgen kan hebben voor lokatiekeuze en daarmee begrenzing en inrichting van het bos.

Literatuur

- Hosper, A.G. 1985. Landschapsarchitect en bosbouwer: wat hebben ze aan elkaar. *Nederlands Bosbouw tijdschrift* 57 (12): 382-385.
- Swellingrebel, E. J. G. 1975. De samenwerking tussen bosbouwer en ontwerper; verslag van een rollenspel. *Nederlands Bosbouw tijdschrift* 47: 215-224.
- Dekker, J. J., en S. Thysen. 1985. De rode draad, een evaluatie van een 40-tal kandidaats-doctoraalwerkstukken landschapsarchitectuur. Wageningen.
- Bos na 2000, speciale uitgave van het *Nederlands Bosbouw tijdschrift*, jaargang 57, 27 september 1985.
- Meester, J. G., en R. Hartman. 1976. Strategische keuze: een alternatieve benadering van planning. *Planning* 1: 16-23.
- Bosma, N. J., J. J. Dekker en W. Geursen. 1985. Controverse, toelichting bij de gelijknamige inzending voor de prijsvraag "Bos na 2000".